

**SUMMARIZING STRATEGIES OF THE PRIMARY
SCHOOL 5TH GRADE STUDENTS AND
TEACHERS¹**

**İlköğretim 5. Sınıf Öğrencileri ve Öğretmenlerinin Özetleme
Stratejileri**

Pınar BULUT² & Hayati AKYOL³

Abstract

Main objective of reading is to understand what you read. Some strategies can be used in order to increase the level of reading comprehension. One of those strategies is summarizing. Summarizing is the reader to find the main idea of the text, deduct the unnecessary details from the text and without causing any defect in the flow of ideas in the text and in its structure shortening the text in his/her own wording and with his/her own sentences. While writing a summary, the reader should use some strategies over the original text in order to summarize it. Regardless of their ages and grades, many students write summaries of texts and books they have read. Sometimes, a simple summary written without much care can be a very important comprehension strategy. Therefore, the present study investigated the summaries written by students and their teachers responsible for imparting this skill to the students and the summarization strategies used while writing them. The study was designed as a survey. The study group consists of 561 fifth grade students and their 17 classroom teachers selected from four elementary schools in Ankara. The summaries written by the student and teachers were analyzed against some criteria and their summaries of narrative texts were found to be more successful than those of informative texts. The teachers were found to be more successful than the students in terms of meeting the criteria. When the summarizing strategies used by the students and teachers were compared according to text types, the most commonly used strategy by both the teachers and students in both text types is elimination of redundant information and the strategy they never used is invention.

Key Words: *Summarizing, summarizing strategies, elementary school fifth grade students, classroom teachers.*

Özet

Okumanın en temel amacı okuduğunu anlamaktır. Okuduğunu anlama düzeyini artırmak için bazı stratejiler kullanılabilir. Bu stratejilerden biri de özetlemedir. Özetleme, okuma sonrasında okuyucunun metindeki ana fikri bulması, gereksiz ayrıntıları çıkarması, metnin yapısını ve düşünce akışını bozmadan kendi kelime ve cümleleriyle metni kısaltmasıdır. Okuyucu orijinal metin üzerinde bazı stratejiler kullanarak özet yapmalıdır. Farklı yaşlarda, farklı sınıflarda da olsa birçok öğrenci okuduğu metinlerin ya da kitapların özetini yazar. Bazen çok kolay hatta sıradan görülen ve gelişigüzel yapılan özetleme aslında çok önemli bir anlama stratejisidir. Bu nedenle bu araştırmada öğrencilerin ve onlara bu beceriyi kazandırma sorumluluğu olan öğretmenlerin hem yazdıkları özetler hem de bunları yazarken kullandıkları özetleme stratejileri incelenmiştir. Araştırma tarama modelinde desenlenmiştir. Ankara ili, merkez ilçelerde bulunan resmi ilköğretim okullarından seçilen dört ilköğretim okulundaki toplam 561 ilköğretim beşinci sınıf öğrencisi ve bu öğrencileri okutan 17 sınıf öğretmeni araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmada hem öğrenciler hem de öğretmenler belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından hikâye edici metinlerle ilgili yaptıkları özetlerde bilgi verici metinlere göre daha başarılı olmuşlardır. Öğretmenler her iki metin türünde yaptıkları özetlerde belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından öğrencilerine göre daha başarılı olmuşlardır. Sınıf öğretmenleri ile öğrencilerin kullandıkları özetleme stratejileri metin türlerine göre karşılaştırıldığında her iki türde de hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin en çok kullandıkları strateji gereksiz bilgileri çıkarma, hiç kullanmadıkları strateji ise keşfetmedir.

Anahtar kelimeler: *Özetleme, özetleme stratejileri, ilköğretim 5. Sınıf öğrencileri, sınıf öğretmenleri.*

¹ Bu çalışma "İlköğretim 5. Sınıf Öğrencileri ve Öğretmenlerinin Özetleme Stratejilerinin Değerlendirilmesi: Türkçe Dersi Örneği" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör. Dr. Gazi Üniversitesi, e-posta: pnrbulut06@hotmail.com

³ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, e-posta: hakyol@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Okumadaki asıl amaç metni anlamaktır. Alanyazında yer alan okuma tanımlarında da okumanın, kavramaya dayalı anlam kurma süreci olarak ele alındığı görülmektedir. Demirel (2002: 75) okuma işleminin “gözlerin ve ses organlarının çeşitli hareketleri ve zihnin yazılı sembolleri anlamasıyla oluşan” bir işlem olduğunu ve bu süreçte okuyucunun yazar ile arasında bir bağ kurduğunu, okuyucunun yazarın iletmek istediği mesajın ne olduğunu anlamasının gerektiğini belirtmektedir. Akyol (2005: 1) ise okuma tanımında ön bilgilerin, ortamın, okuma yöntem ve amacının önemine dikkat çekerek okumayı “ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ve okuyucu arasındaki etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve amaç doğrultusunda, düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci” olarak tanımlamaktadır.

Okuma sürecini daha verimli hale getirmek ve okunandan en üst düzeyde anlam elde edebilmek için okuyucunun okuma sürecinin farklı aşamalarında uygulayabileceği farklı strateji ve teknikler vardır. Epçaçan (2009) “öğrencinin okuduğunu sağlıklı bir biçimde anlayabilmesi için okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrasında etkin olması, birçok strateji ve tekniği kullanabilmesinin” önemli olduğunu belirtmektedir. Okuduğunu anlamak için okuma sonrası yapılacak çalışmalardan biri okunan metnin özetini yapmaktır.

Özetleme, özet yazma ya da özet çıkarma okuma sonrasında okuyucunun metindeki ana fikri bulması, gereksiz ayrıntıları çıkarması, metnin yapısını ve düşünce akışını bozmadan kendi kelime ve cümleleriyle bazı stratejiler kullanarak metni kısaltmasıdır. Özetin en önemli özelliklerinden birisi orijinal metinden daha kısa olmasıdır. Capus ve Tourigny’e (1998) göre özetler minimum alan içinde maksimum miktarda bilgiyi aktarmak için kullanılır, bu yüzden, zaman ve mekân kazancı sağlayarak önemli bir rol oynarlar.

Özet yazmadaki temel amaç anlama düzeyini artırmaktır. Not alma, özet yazma gibi öğrenme stratejilerinin kullanılması, okuduğunu anlama (Belet, 2005; Tok ve Beyazıt, 2007), kalıcılık (Tok ve Beyazıt, 2007) ve yazma becerilerini geliştirme (Belet, 2005) üzerinde etkilidir. Ayrıca özetlemenin öğretimi öğrencilerin öğrenme ve hatırlama düzeylerini artırmaktadır (Görgen, 1997). Özetleme bilgiyi yapılandırmayı ve uzun süreli belleğe yerleştirmeyi sağlar (Senemoğlu, 2005; Akkaya ve Kırmızı, 2008) ve bunlara ek olarak öğrencilerin anlama ve biliş üstü yeteneklerini geliştirir (Williams, 2007).

Özetleme metindeki önemli düşüncelerin belirlenmesini sağlayan bir stratejidir. Metin yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlamanın yanında ana fikir bulmaya ve önemli kavramları belirlemeye yardımcı olur, özet yapıldıktan sonra ise önemli fikir ve kavramlar daha kolay hatırlanır (Gajria ve Salvia,1992)(akt, Akyol, 2008). Özetlemenin öğretilmesi okuyucuların metnin nasıl yapılandırıldığının ve fikirlerin nasıl ilişkilendirildiğinin farkına varmalarını sağlar (Brown ve diğerleri, 1983)(akt, Tarabasso ve Bouchard, 2002) . Calp’a (2010) göre özetleme metnin anlamlandırılmasını, önemli düşüncelerin belirlenmesini sağlar. Öğrenciler işittikleri ya da okudukları her şeyi hatırlayamadıkları için, özetleme becerisinin edinilmesi öğrencilerin ayrıntılardan çok ana olayları hatırlamalarını sağlayacaktır (Carnine, Silbert, Kame’enui ve Tarver, 2004).

Özetleme belirtilen tüm faydalarına rağmen kolay kazanılan bir beceri değildir. Carnine ve diğerlerine (2004) göre birçok faydasına rağmen özetleme, lise öğrencilerinin bile ustaca yapamadıkları zor bir beceridir. Öğrenci, özetinde hangi bilginin olacağına, hangi bilginin silineceğine (çıkarılacağına) ve bilginin nasıl organize edileceğine ve özetin başka kelimelerle nasıl ifade edileceğine karar vermek durumundadır. Çünkü özet yazmak

metni birebir kopya etmek ya da metnin bazı bölümlerini rastgele alarak birleştirmek değildir. Ancak yapılan çalışmalar (Akkaya ve Kırmızı, 2008) ilköğretim 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin özetleme sırasında strateji kullanma konusunda bilgi sahibi olmadıklarını ortaya koymaktadır. Özetleme sırasında bazı stratejileri kullanan öğrenciler ise genellikle doğrudan alıntı yapmaktadır (Çıkrıkçı, 2004). Üniversite düzeyinde yapılan çalışmalarda bile iyi özetleyicilerin en çok metindeki önemsiz bilgileri çıkarma stratejisini (Garner, 1982) kullandıkları belirlenmiştir. Karatay ve Okur (2012) Türkçe ve Sınıf Öğretmeni adaylarının kendi düzeylerinde değil, öğretmenlik yapacakları sınıf düzeyinde (ilkokul ve ortaokul) kullanılan metinleri özetlerken bile özetleme aşamalarında (sime-genelleme-yeniden kurma) iyi düzeyde bir beceriye sahip olmadıklarını belirtmektedir.

Kintsch ve Van Dijk (1978) (akt, Montelongo, 2008) özetlerin etkin olabilmesi için ilk olarak öğrencilerin önemli olan bilgileri önemli olmayanlardan ayırt etmesi ve daha sonra önemli fikirlerin bir listesini oluşturmaları gerektiğini belirtmektedir. Daha sonra, öğrenciler bu fikirleri kategorize eder ve öncelik sıralamasına koyar. Son olarak, sadece bu temel kavramları içeren mantıksal bir özetini kendi kelimeleri ile yazarlar.

Brown ve Day (1983) (akt, Hahn ve Garner, 1985) Kintsch ve Van Dijk tarafından geliştirilen özetleme modelini kullanarak çocuk ve yetişkinler tarafından yazılan özetleri analiz etmişlerdir. Bu analize göre özetlemede altı temel kural belirlenmiştir. Bunlar;

1. Önemsiz bilgilerin çıkarılması
2. Gereksiz veya gereksiz yere tekrar edilen bilgilerin çıkarılması
3. Zaman ya da eylem listeleri için genelleyici terimlerin kullanılması.
4. Bir eylemin bileşenlerinin hepsini kullanmak yerine genelleyici bir eylemin kullanılması
5. Konu cümlesinin seçilmesi
6. Konu cümlesinin yeniden oluşturulmasıdır.

İdris ve diğerleri (2007) özetlemede kullanılan yedi tür strateji belirlemişlerdir. Bunlar; gereksiz bilgileri çıkarma, cümle birleştirme, konu cümlesini seçme, söz dizimini değiştirme, başka sözcüklerle yeniden ifade etme, genelleme ve keşfetmedir.

1.Gereksiz Bilgileri Çıkarma: Gereksiz bilgileri çıkarma sürecinde, orijinal metindeki cümlelerden önemsiz olanlar ya da gereksiz yere tekrar edilen bilgiler çıkarılır. Bu süreçte deyimler, açıklamalar, örnekler ve ayrıntılar çıkarılabilir.

2.Cümle Birleştirme: Cümle birleştirme sürecinde, birden fazla cümledeki öbekler bir cümlede birleştirilir. Bu süreç genellikle özetteki cümlelerin kısa fakat aynı zamanda da bilgilendirici olması için gereksiz bilgileri çıkarma, genelleme ve başka bir sözcükle ifade etme gibi stratejilerle birlikte kullanılır. Bu cümleler çünkü, ve, ama, -e rağmen, -den, -dığı ve -den dolayı gibi bağlaçlarla birleştirilmektedir ve genellikle aynı paragraftan gelmektedir.

3.Konu Cümlesini Seçme: Konu cümlesi seçiminde, genellikle tüm paragrafın ana fikrini yansıması için sadece bir cümle seçilir. Bu stratejinin kullanılmasında ipucu niteliği taşıyan söz öbeklerinden ("Bu sonuca ulaşılabilir ", "Farkedildi ki", "İddia edilir ki") ve bunların bulunduğu yerlerden (paragrafın ilk ya da son cümlesi) yararlanılabilir.

4.Söz Dizimini Değiştirme: Bu süreçte, cümledeki kelimelerin ya da cümledeki söz dizimsel yapının düzeni değişir. Orijinal metinle karşılaştırıldığında bu değişim özetteki kelimelerin yerlerini etkileyebilir.

5.Başka Sözcüklerle Yeniden İfade Etme: Orjinal metindeki bir deyim ya da kelime özet cümlede benzer bir deyim ya da kelimeyle ifade edilir. Benzer kavramlar, eşanlamalı kelimeler kullanılabilir.

6.Genelleme: Genelleme sürecinde kelime ve nesnelerin isimleri aynı kategori içindeki daha genel kelimelerle değiştirilir.

7.Keşfetme: Bu süreçte kişi, kendi kelimelerini kullanarak cümlelerini yapılandırır. Bu durumda, bir özet cümlesinde bulunan kelimelerin %75'i kendi kelimelerini kullanarak oluşturulursa, cümlelerin keşfetme stratejisi kullanılarak oluşturulduğu söylenebilir. Kişi adları, hastalık adları, yer adları vb. kelimelerin genellikle tek ve değiştirilemez olması sebebiyle %75 oranı kabul edilmiştir.

Özetleme stratejilerini kullanma bireyin bir metni okuduktan sonra kendiliğinden kazanacağı bir beceri değildir. Bu nedenle özetleme öğretiminin yapılması gerekir. Özetleme becerisinin kazanılması için özetin nasıl yapılacağı, özette hangi unsurların olması gerektiğinin ve özet yazarken nelere dikkat edilmesi gerektiğinin öğretmenler tarafından öğretilmesi gerekir. Bu nedenle bu araştırmada öğrenciler ve onlara özetleme becerisini öğretme sorumluluğu olan öğretmenlerin farklı türdeki metinlerle ilgili yaptıkları özetler incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı ilköğretim beşinci sınıf öğrencileri ile bu öğrencilerin sınıf öğretmenlerinin farklı metin türlerinde yazdıkları özetler ve bu özetleri yazarken kullandıkları özetleme stratejileri arasındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğunu tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda şu alt problemlere cevap aranmıştır:

- 1.** İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin yaptıkları özetlerin belirlenen özetleme kriterlerini karşılama durumu nedir?
- 2.** İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin kullandıkları özetleme stratejileri metin türlerine göre değişmekte midir?
- 3.** Sınıf öğretmenlerinin yaptıkları özetlerin belirlenen özetleme kriterlerini karşılama durumu nedir?
- 4.** Sınıf öğretmenlerinin kullandıkları özetleme stratejileri metin türlerine göre değişmekte midir?
- 5.** İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin özetleriyle sınıf öğretmenlerinin özetlerinin belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?
- 6.** İlköğretim beşinci sınıf öğrencileri ile sınıf öğretmenlerinin metin türlerine göre kullandıkları özetleme stratejileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada sadece durum tespiti yapmak amaçlandığı için tarama modelinde desenlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma, Ankara ili, merkez ilçelerde bulunan resmî ilköğretim okullarından seçilen dört ilköğretim okulundaki toplam 561 ilköğretim beşinci sınıf öğrencisi ve bu öğrencileri okutan 17 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada öğrencilerin daha önce özetleme becerisini edindikleri varsayılmıştır. Çünkü özetleme ilköğretim Türkçe Dersi (1-5. sınıflar) Öğretim Programında (2005) Türkçe dersinde kullanılacak yöntemlerden biri olarak ele alınmıştır. İlköğretim Türkçe Dersi (1-5.Sınıflar) Öğretim Programında özetlemeye vurgu yapılmış, 1. sınıftan 5. sınıfa kadar tüm sınıf düzeylerinde “özet çıkarır” kazanımı yer almıştır. Programda sadece yazma öğrenme alanında değil, okuma, dinleme ve konuşma öğrenme alanlarında da özetlemeye yer verilmiştir. Bu nedenle çalışma grubundaki öğretmenlerin en az üç yıldır aynı sınıfın öğretmeni olarak öğrencilerine bu beceriyi kazanma noktasında öğretim yaptıkları ya da model oldukları varsayılmıştır. Bu nedenle ölçüt olarak en az üç yıldır aynı sınıfı okutan ve araştırmanın yapıldığı dönemde beşinci sınıfları okutan öğretmenlerin sınıfları seçilmiştir. Belirlenen ölçütlere göre tespit edilen okullarla görüşmeler yapılmış ve çalışmayı gönüllü olarak kabul eden dört okul ve bunlara bağlı olarak toplam 17 sınıfta araştırma yürütülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Özetlenecek Metinlerin Belirlenmesi

Araştırmada öğrencilerin özetleyecekleri metinleri belirlemek ve bu metinlerin öğrenci düzeyine uygun metinler olmasını sağlamak için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2009-2010 eğitim öğretim yılında okutulmasına karar verilen farklı yayınevlerine ait İlköğretim 5.Sınıf Türkçe ders kitapları toplanmış ve bu kitaplardan uzman görüşleri alınarak bir hikâye edici ve bir bilgi verici metin seçilmiştir. Öğretmenlerin özetleyecekleri metinleri belirlemek için metin uzunlukları da dikkate alınarak beş bilgi verici ve beş hikâye edici metin Türkçe öğretimi alanında çalışan bir profesör, iki yardımcı doçent ve iki doktorun görüşlerine sunulmuş uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri ışığında bir hikâye edici ve bir bilgi verici metin seçilmiştir. Dolayısıyla öğretmenlerin özetleyecekleri metinlerin yetişkinlerin okuyacağı düzeyde metinler olması amaçlanmıştır.

Hikâye Edici ve Bilgi Verici Metinler İçin Özet Değerlendirme Formlarının Geliştirilmesi

Verilerin analizinde öğrenci ve öğretmen özetlerini değerlendirmek için farklı türdeki metinlere göre hazırlanmış özet değerlendirme formları kullanılmıştır. Araştırmada hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin hikâye edici türdeki bir metne ilişkin yazdıkları özetleri değerlendirmede kullanılmak üzere “Hikâye Edici Metinler İçin Özet Değerlendirme Formu” ile bilgi verici türdeki bir metne ilişkin yazdıkları özetleri değerlendirmek üzere “Bilgi Verici Metinler İçin Özet Değerlendirme Formu” geliştirilmiştir. Bu formlar içerik, biçim, dil ve anlatım boyutları ile kullanılan metin türüne bağlı olarak hikâye edici metin

yapısı boyutu ya da bilgi verici metin yapısı boyutunu içermektedir. Çünkü yazılan özetlerin hem kullanılan özetleme stratejileri açısından hem de ortaya bir yazılı ürün çıktığı için bu ürünün nitelikli bir yazıda olması gereken unsurlar açısından incelenmesi gerekmektedir. Formları geliştirmek için öncelikle özetlemeyle ilgili alanyazın incelenmiştir. Yapılan çalışmalardan yola çıkılarak nitelikli bir özet değerlendirmek için kullanılabilir bir değerlendirme aracında olması gereken kriterler ortaya konmuştur. Daha sonra bu kriterlerle ilgili uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri ışığında değerlendirme aracında olması gereken kriterler gruplandırılmıştır. Geliştirilen formda yer alan her kriterin ölçülmesinde yeterli=2 puan, kısmen yeterli=1 puan ve yetersiz=0 puan olarak üçlü bir derecelendirme yapılmıştır.

Özet değerlendirme formlarının kapsam geçerliğini sağlamak için uzman görüşü alınmıştır. Formlar Sınıf Öğretmenliği Eğitimi ile Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalları'nda görev yapan 10 uzmana gösterilmiştir. Uzmanların "gerekli" olarak görüş belirttikleri maddeler özet değerlendirme formuna alınmış, ayrıca bu maddelerin dil ve biçim açısından uygunluğu konularında uzman görüşleri de dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmış ve maddeler tekrar uzman görüşüne sunulmuştur. Kapsam geçerliği için ayrıca Lawshe tekniği kullanılmıştır. Yurdugül'e (2005) göre kapsam geçerlik oranları ve kapsam geçerlik indeksleri, uzman görüşlerine dayalı nitel çalışmalar, istatistiksel nicel çalışmalara dönüştürmek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu tekniğe göre özet değerlendirme formundaki her madde için kapsam geçerlik oranı (KGO) hesaplanmıştır. Bütün maddeler için 0.62'den yüksek bir sonuç çıkmıştır. Ayrıca Hikâye Edici Metinler İçin Özet Değerlendirme Formuna ilişkin hesaplanan KGİ 0.93, Bilgi Verici Metinler İçin Özet Değerlendirme Formuna ilişkin hesaplanan KGİ 0.90'dır. Bu nedenle bütün maddeler özet değerlendirme formlarına alınmıştır.

Özet değerlendirme formlarının yaptığı ölçümün güvenilirliği için 50 özet araştırmacı ve onun dışında başka bir araştırmacı daha değerlendirmiş ve iki araştırmacının sonuçları arasındaki korelasyon katsayısı $r = 0.82$ olarak hesaplanmıştır. Bu iki değerlendirme arasındaki anlamlı düzeydeki pozitif ve yüksek ilişki ölçümün güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Son halini alan hikâye edici metinler için geliştirilen özet değerlendirme formundan alınabilecek puanlar 0-46 arasında, bilgi verici metinler için geliştirilen özet değerlendirme formundan alınabilecek puanlar ise 0-40 arasında değişmektedir.

İşlem Yolu

1. Çalışmanın yürütüldüğü okullarda ilk uygulama çalışmasında öğrencilere hikâye edici metin verilmiş ve özet yazmaya ilişkin hiçbir öğretim yapılmadan bu metni özetlemeleri istenmiştir. Ayrıca öğrencilere bu metni istedikleri kadar okuyabilecekleri ve özet yazarken metnin ellerinde olacağı (yanlarında bulundurabilecekleri) söylenmiştir. Öğrencilerden okuma işlemini bitirdikten sonra metnin özetini yazmaları istenmiştir. Diğer uygulama gününde bu kez bilgi verici metin öğrencilere verilerek bu metin için de aynı işlemi yapmaları istenmiştir.

2. Öğretmenlerle yapılan uygulama çalışmalarında öğretmenlere kendi öğrencileri özet yazarken ilk uygulamada hikâye edici metin, ikinci uygulamada da bilgi verici metin verilerek bunların özetlerini yazmaları istenmiştir.

BULGULAR

1. Araştırmanın ilk alt problemi ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin yaptıkları özetlerin belirlenen özetleme kriterlerini ne ölçüde karşıladığını tespit etmeye yöneliktir. Bu doğrultuda özetler incelendiğinde öğrencilerin hikâye edici metinler için özet değerlendirme formundan 0-41 arasında değişen, bilgi verici metinler için özet değerlendirme formundan ise 0-34 arasında değişen puanlar aldıkları görülmektedir. Öğrencilerin hikâye edici metinler için özet değerlendirme formundan aldıkları ortalama puan $\bar{X} = 23.76$ iken, bilgi verici metinler için özet değerlendirme formundan aldıkları ortalama puan $\bar{X} = 15.50$ dir. Bu sonuca göre öğrenci özetlerinin özetleme kriterlerini karşılama düzeyi metin türüne göre değişmektedir. Öğrenciler hikâye edici türdeki metinleri özetlemede bilgi verici metinlere göre daha başarılıdır.

Çalışma grubundaki öğrencilerin hikâye edici metinler için yaptıkları özetlerde en düşük ortalamanın biçim boyutunda ($\bar{X} = 2.95$) , en yüksek ortalamanın ise hikâye edici metin yapısı boyutunda ($\bar{X} = 8.66$) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bilgi verici metinler için yaptıkları özetlerde en düşük ortalamanın biçim boyutunda ($\bar{X} = 2.91$) , en yüksek ortalamanın ise dil ve anlatım boyutunda ($\bar{X} = 6.85$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin farklı metin türlerinde yaptıkları özetler alt boyutlar açısından incelendiğinde her iki metin türünde de en düşük ortalamaların biçim boyutunda, en yüksek ortalamanın ise hikâye edici metin özetlerinde hikâye edici metin yapısı boyutunda, bilgi verici metinde ise dil ve anlatım boyutunda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki metin türünde de öğrenciler özet yazarken biçim özelliklerine yani paragraf yapma, noktalama işaretlerine dikkat etme, yazıyı kâğıt üzerine estetik olarak yerleştirme gibi unsurlara dikkat etmemektedir.

2. Araştırmanın ikinci alt problemi ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin kullandıkları özetleme stratejilerinin metin türüne göre değişip değişmediğini tespit etmeye yöneliktir. Bu amaçla öğrenci özetleri incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Öğrenciler hikâye edici ve bilgi verici metinlerle ilgili özet yazarken özetleme stratejilerini 707 kez kullanmışlardır. Metin türlerine göre öğrencilerin kullandıkları stratejiler nicelik olarak farklılaşmaktadır. Öğrenciler hikâye edici metinleri özetlerken özetleme stratejilerini 426 kez, bilgi verici metinleri özetlerken ise 281 kez kullanmışlardır. Ancak her iki metin özetlenirken en çok yararlanılan stratejinin gereksiz bilgileri çıkarma, hiç kullanılmayan stratejinin ise keşfetme olduğu görülmektedir. Çalışma grubundaki öğrenciler konu cümlesini seçme stratejisi hariç hikâye edici metinlerde bilgi verici metinlere göre tüm stratejileri daha çok kullanmışlardır. Bu sonuçlardan hareketle öğrencilerin gereksiz bilgileri çıkarma gibi daha basit stratejileri daha çok kullandıkları söylenebilir.

3. Araştırmanın üçüncü alt problemi sınıf öğretmenlerinin yaptıkları özetlerin belirlenen özetleme kriterlerini ne ölçüde karşıladığını tespit etmeye yöneliktir. Bu doğrultuda yapılan özetler incelendiğinde öğretmenlerin hikâye edici metin özetlerinden elde ettikleri ortalama puan $\bar{X} = 28,98$ iken, bilgi verici metin özetlerinden elde ettikleri ortalama puan $\bar{X} = 24,51$ dir. Öğretmenlerin hikâye edici metinlerle ilgili yaptıkları özetlerde en yüksek ortalama içerik ile dil ve anlatım boyutlarındadır. Daha sonra sırasıyla hikâye edici metin yapısı boyutu ve biçim boyutu gelmektedir. Öğretmenlerin bilgi verici metinlerle ilgili yaptıkları özetlerde en yüksek ortalama sırasıyla dil ve anlatım, içerik, biçim ve bilgi verici

metin yapısı boyutlarındadır. Öğretmenlerin özet değerlendirme formunda hikâye edici metin yapısı boyutunda aldıkları ortalama puan $\bar{X} = 7,35$ iken, bilgi verici metin yapısı boyutunda aldıkları ortalama puan $\bar{X} = 4,29$ dur. Bu sonuçlara dayalı olarak öğretmenlerin hikâye edici metinlerin özelliklerini bilgi verici metinlere göre daha iyi bildikleri ve bu yüzden özetlerine bunu yansıtarak daha başarılı oldukları söylenebilir.

4. Araştırmanın dördüncü alt problemi sınıf öğretmenlerinin kullandıkları özetleme stratejilerinin metin türüne göre değişip değişmediğini tespit etmeye yöneliktir. Bu amaçla özetler incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin hem hikâye edici hem de bilgi verici metinleri özetlerken en çok kullandıkları strateji gereksiz bilgileri çıkarma stratejisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenleri her iki metin türünü özetlerken keşfetme stratejisini hiç kullanmamışlardır. Bunun yanında bilgi verici metin özetlerinde başka sözcüklerle yeniden ifade etme ve genelleme stratejileri de hiç kullanılmamıştır. Öğretmenlerin hikâye edici metinlerle ilgili özet yazarken bilgi verici metinlere göre daha çok özetleme stratejisi kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

5. Araştırmanın beşinci alt problemi ilköğretim beşinci sınıf öğrencileri ile sınıf öğretmenlerinin yazdıkları özetlerin belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunu tespit etmeye yöneliktir.

Tablo 1. İlköğretim 5. Sınıf Öğrencileri ve Sınıf Öğretmenlerinin Özetlerinin Özet Değerlendirme Formlarından Aldıkları Ortalama Puanlar

	Hikâye edici metin özetleri için				
	İçerik boyutu	Bıçım boyutu	Dil ve anlatım boyutu	Hikâye edici metin yapısı b.	Toplam ortalama puan
Öğrenci Ortalama	5,02	2,95	7,13	8,66	23,76
Öğretmen Ortalama	8,11	5,41	8,11	7,35	28,98
	Bilgi verici metin özetleri için				
	İçerik boyutu	Bıçım boyutu	Dil ve anlatım boyutu	Bilgi verici metin yapısı b.	Toplam ortalama puan
Öğrenci Ortalama	3,71	2,91	6,85	2,03	15,50
Öğretmen Ortalama	6,76	4,76	8,70	4,29	24,51

Tablo 1'e göre hikâye edici metinler için yapılan özetler incelendiğinde öğrencilerin hikâye edici metin yapısı boyutundaki ortalamalarının daha yüksek olduğu, aynı türde öğretmenlerin yaptıkları özetlerde ise içerik ile dil ve anlatım boyutlarında daha yüksek

ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Öğrencilerin bu metin türünde yaptıkları özetlerde elde ettikleri toplam ortalama puan $\bar{X} = 23,76$ iken, öğretmen özetlerinin toplam ortalama puanı $\bar{X} = 28,98$ dir. Bilgi verici metinler için yapılan özetler incelendiğinde öğrencilerin ve öğretmenlerin en yüksek ortalamaları dil ve anlatım boyutundadır. Öğrencilerin bu metin türünde yaptıkları özetlerde elde ettikleri toplam ortalama puan $\bar{X} = 15,50$ iken, öğretmen özetlerinin toplam ortalama değeri $\bar{X} = 24,51$ dir.

Tablo 1'e göre hem öğrenciler hem de öğretmenler hikâye edici metinlerle ilgili yaptıkları özetlerde belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından bilgi verici metinlere göre daha başarılı olmuşlardır. Hikâye edici metinler bilgi verici metinlerden daha kolay özetlenmektedir (Akyol, 2008). Öğretmenler her iki metin türünde yaptıkları özetlerde belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından öğrencilerine göre daha başarılı olmuşlardır. Özetleyicinin yaşı özetleme üzerinde etkili olan faktörlerden biridir (Brown ve Day, 1983) (akt, Hahn ve Garner, 1985). Bu araştırmanın sonucunda da yaş faktörünün özetlemede etkili olduğu sonuçuna ulaşılmıştır.

6.Araştırmanın altıncı alt problemi ilköğretim beşinci sınıf öğrencileri ile sınıf öğretmenlerinin metin türlerine göre kullandıkları özetleme stratejileri arasındaki benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunu tespit etmeye yöneliktir.

Tablo 2. Sınıf Öğretmenleri İle İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Farklı Türdeki Metinleri Özetlemede Kullandıkları Özetleme Stratejilerine İlişkin f ve % Değerleri

Özetleme Stratejileri	Öğretmenlerin kullandığı özetleme stratejileri				Öğrencilerin kullandığı özetleme stratejileri			
	Hikâye Metin	Edici	Bilgi Metin	Verici	Hikâye Metin	Edici	Bilgi Metin	Verici
	f	%	f	%	f	%	f	%
Gereksiz bilgileri çıkarma	17	100	17	100	170	30,30	112	19,96
Cümle birleştirme	15	88,23	14	82,35	120	21,39	75	13,36
Konu cümlesini seçme	13	76,47	15	88,23	44	7,84	75	13,36
Söz dizimini değiştirme	11	64,70	7	41,17	29	5,16	17	3,03
Başka sözcüklerle yeniden ifade etme	8	47,05	0	-	36	6,41	2	0,35
Genelleme	7	41,17	0	-	27	4,81	-	-
Keşfetme	0	-	0	-	0	-	0	-
Toplam	71		53		426		281	

Hikâye edici metinler için yapılan özetlerde strateji kullanımı açısından sınıf öğretmenleri öğrencilerine göre yüzde (%) olarak daha çok strateji kullanmışlardır. Bilgi verici metinlerde ise öğretmenler gereksiz bilgileri çıkarma, cümle birleştirme, konu cümlesini seçme ve söz dizimini değiştirme stratejilerini öğrencilerine göre daha çok kullanırken, başka sözcüklerle yeniden ifade etme stratejisi öğrenciler tarafından % olarak daha çok kullanılmıştır. Öğretmenler ise bu stratejiyi hiç kullanmamışlardır. Sınıf öğretmenleri ile öğrencilerin kullandıkları özetleme stratejileri metin türlerine göre karşılaştırıldığında her iki türde de hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin en çok kullandıkları strateji gereksiz bilgileri çıkarma, hiç kullanmadıkları strateji ise keşfetmedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak ortaya çıkan bazı önemli noktalar bu bölümde ele alınarak tartışılmıştır.

Özet yazmak genellikle orjinal metni kısaltmak olarak algılanır. Ancak bu kısaltmanın gelişigüzel olmaması gerekir. Özet yazarken belli stratejileri kullanmak, o metni zaten otomatik olarak kısaltacak, bunun yanında metni kendi kelime ve cümleleri ile yazarak yeniden oluşturmayı sağlayacaktır. Araştırmada hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin her iki türde de en çok kullandıkları strateji gereksiz bilgileri çıkarma, hiç kullanmadıkları strateji ise keşfetmedir. Dolayısıyla öğrenciler daha kolay uygulanabilen (gereksiz bilgileri çıkarma, cümle birleştirme) stratejilerle özet yazmışlardır. Bu alanda yapılan çalışmalarla (Akkaya ve Kırmızı, 2008) araştırma bulguları tutarlılık göstermektedir. Çalışma grubundaki bütün öğretmenler her iki metin türünde yazdıkları özetlerde gereksiz bilgileri çıkarma stratejisini kullanmışlardır. Okuyan ve Gedikoğlu (2011) tarafından 55 Türkçe ve Edebiyat öğretmeni ile yürütülen bir araştırma sonunda öğretmenlerden sadece %29.1'inin özetleri gereksiz ve önemsiz bilgileri içermediği için yeterli düzeydedir. Bu iki araştırma bulgusu birbirini desteklememektedir. Karatay ve Okur (2012) ise ilköğretim düzeyinde kullanılan metinleri özetlemede Türkçe öğretmeni adaylarının özetleme becerilerinin (orta düzey) sınıf öğretmeni adaylarına (zayıf düzey) göre bir derece daha iyi durumda oldukları belirlenmiştir. Özellikle özetleme aşamaları bakımından silme aşamasında her iki grubun zayıf; genelleme ve yeniden kurma aşamalarında Türkçe öğretmeni adaylarının orta, sınıf öğretmeni adaylarının ise zayıf oldukları, okuma metinlerini özetleme becerilerinin genel olarak yeteri kadar gelişmediği anlaşılmaktadır.

Hikâye edici metinler bilgi verici metinlerden daha kolay özetlenmektedir (Akyol, 2008). Araştırmada hem öğrenciler hem de öğretmenler hikâye edici metinlerle ilgili yaptıkları özetlerde belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından bilgi verici metinlere göre daha başarılı olmuşlardır. Karatay ve Okur (2012) ise öğretmen adaylarının bilgilendirici metni özetlemede, öyküleyici metne göre daha başarılı oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu iki bulgu birbirini desteklememektedir. Karatay ve Okur'un çalışmalarında öğretmen adaylarının yetişkin düzeyinde değil de öğretmenlik yapacakları sınıflar düzeyindeki metinleri özetlemeleri ve bu nedenle öğretmen adaylarının bilgi verici türdeki metin özetlerinin daha başarılı olması çıkması bu durumun sebebi olabilir.

Öğretmenler her iki metin türünde yaptıkları özetlerde belirlenen özetleme kriterlerini karşılama açısından öğrencilerine göre daha başarılı olmuşlardır. Özetleyicinin yaşı özetleme üzerinde etkili olan faktörlerden biridir (Brown ve Day, 1983) (akt, Hahn ve Garner, 1985). Bu araştırmanın sonucunda da yaş faktörünün özetlemede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özetleme araştırmada yalnızca yazılı olarak yani özet yazma ya da özet çıkarma olarak ele alınmıştır. Ortaya çıkan özet metin yazılı olduğu için, bu yazının biçim olarak bazı niteliklere sahip olması gerekir. Öğrenciler her iki metin türünde de özet yazarken yazılarının biçim özelliklerine dikkat etmemektedirler. Araştırmada özetlerde aranan biçim unsurları paragraf yapma, noktalama işaretlerine dikkat etme, yazıyı kâğıt üzerine estetik olarak yerleştirmedir. Özellikle yazıyı kâğıt üzerine estetik olarak yerleştirme noktasında çok ciddi sorunlar olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaş grubu ve sınıf düzeyi dikkate alındığında biçim açısından daha nitelikli yazılar yazmaları beklenir. Ancak araştırmada öğretmen özetlerinin ortalamalarının da biçim boyutu açısından

düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hem öğretmenler hem de öğrenciler bu konuda yetersizdir.

Öğretmenlerin hem hikâye edici hem de bilgi verici metinleri özetlerken en çok kullandıkları strateji gereksiz bilgileri çıkarma stratejisidir. Garner (1982) üniversite düzeyindeki iyi özetleyicilerin en çok metindeki önemsiz bilgileri çıkarma ve metinde gereksiz tekrar edilen bilgileri çıkarma stratejilerini kullandıkları belirlenmiştir. Eyüp ve diğerleri (2012) de öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada en çok kullanılan stratejinin “özgün metindeki önemli bilgiyi seçip özet metne dahil etme” diğer bir deyişle gereksiz bilgileri çıkarma olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde farklı araştırma bulgularının birbirini desteklediği söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak şu öneriler sunulabilir:

1.Okuduğunu anlamayı geliştirmek için okuma sürecinin farklı aşamalarında bazı stratejilere başvurmak okuduğunu anlama düzeyini artırmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin öğrencilerini çeşitli anlama stratejileri ile ilgili bilgilendirmeleri daha sonra da uygulamaya yönelik çalışmalar yapmaları gerekir. Çünkü öğrenciler bu stratejiler ile ilgili öğretime ihtiyaç duymaktadır.

2.Özetleme öğrenciyi sadece kitap okumaya zorlamak için değil, okuduğunu anlayıp anlamadığını belirlemek için bir değerlendirme yöntemi olarak öğretmenler tarafından kullanılabilir. Ayrıca öğrencinin bir yazıyı metne estetik olarak aktarmak, yazım ve noktalama işaretlerine dikkat ederek yazma, metnin türünü analiz etme gibi becerileri de özetleme içinde değerlendirilebilir.

3.Özetlenecek metnin yapısını bilmek özet yazmada etkili faktörlerden biridir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin özetleme becerisini geliştirmek için öncelikle metin yapısını bilmeleri gerekir. Öğretmen ve öğrenciler öncelikle farklı türdeki metinler ve bunların alt türlerine ilişkin bilgi sahibi olmalıdır. Bu nedenle önce farklı türdeki metinleri analiz etme becerisi kazandırılarak, daha sonra özetleme öğretimi yapılabilir. Metnin türünü belirleyip, metni analiz ettikten sonra onun özetini yazmak çok daha kolaydır.

4.Araştırma temelde özetleme stratejisini ele almakla beraber, öğrenci, özetleri değerlendirilirken ulaşılan sonuçlardan biri öğrencilerin bir yazıyı estetik olarak kâğıt yüzeyine yerleştirme problemleri ile yazım ve noktalama kurallarına uymamalarıdır. Beşinci sınıfa gelmiş bir öğrenciden yazılarında temel noktalama işaretlerini doğru kullanması beklenir. Bu nedenle bu konu üzerinde öğretime dayalı uygulamalı çalışmalar yapılabilir.

5.Araştırmada hem öğrencilere hem de öğretmenlere hikâye edici ve bilgi verici metinler verilerek özetlemeleri istenmiştir. Bilgi verici metinlerin alt türleri olan tanımlama, kronolojik sıralama, karşılaştırma-kıyaslama, problem çözme dikkate alınmamıştır. Bu alt türlere ait metinler kullanılarak araştırmalar yapılabilir.

6.Özet yazmayı etkileyen faktörlerden biri özetleyicinin yaşıdır. Araştırmalar yetişkinlerin (Anderson, Hidi ve Babadoğan, 1991) özet yazmada daha başarılı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle daha üst sınıf ve yaştaki öğrencilerle farklı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akkaya, N., Kırmızı, F.S. (2008, Mayıs). *İlköğretim birinci kademedeki özetleme stratejisinin kullanımının değerlendirilmesi*. Sözlü Bildiri, VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu.. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Anderson, V., Hidi, S. ve Babadoğan, C. (1991). Özetlemenin öğrencilere öğretimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 24(2), 587-594.
- Akyol, H. (2005). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi* (Yeni Programa Uygun 4. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Akyol, H. (2008). *Türkçe öğretim yöntemleri* (Geliştirilmiş 2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Belet, Ş.D. (2005). *Öğrenme stratejilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile Türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisi*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı.
- Calp, M. (2010). *Özel eğitim alanı olarak Türkçe öğretimi* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Capus, L. Tourigny, N. (1998). Learning summarization by using similarities. *Computer Assisted Language Learning*. 11(5), 475-488.
- Carnine, D.W., J. Silbert, E., J., Kame'enui, S., G., Tarver. (2004). *Direct instruction reading*. (Fourth Edition). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Çıkrıkçı, S.,S. (2004). *İlköğretim öğrencilerinde özetleme becerisinin gelişimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Demirel, Ö. (2002). *Türkçe öğretimi*. (3.Baskı). Ankara. Pegem A Yayıncılık.
- Epçaçan, C. (2009). Okuduğunu anlama stratejilerine genel bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 207-223.
- Eyüp, B., Stebler, M.Z. ve Yurt, S.U. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının özetleme stratejilerini kullanmadaki eğilimleri. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*. 1 (1), 22-30.
- Garner, R. (1982). Efficient text summarization: Costs and benefits. *Journal of Educational Research*. 75(5), 275-279.
- Görgen, İ. (1997). *Özetleme ve bilgi haritası oluşturma öğretiminin bilgilendirici bir metni öğrenme ve hatırlama düzeyine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Hahn, A.,L., Garner, R. (1985). Synthesis of research on students' ability to summarize text. *Educational Leadership*. 42(5), 52-55.
- İdris, N., Baba, S. and Abdullah, R. (2007). Using heuristic rules from sentence decomposition of experts' summaries to detect students' Summarizing

- Strategies. *Proceeding of world academy of science, engineering and technology*. 26, 530-534.
- İlköğretim Türkçe dersi (1-5.Sınıflar) Öğretim programları ve kılavuzu (2005). <http://ttkb.meb.gov.tr> adresinden elde edildi.
- Karatay, H. Okur, S. (2012). Öğretmen adaylarının öyküleyici ve bilgilendirici metinleri özetleme becerileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 5 (7), 399-420.
- Montelongo, J.A. (2008). Process text guides for summarizing and evaluating empirical studies. *College and Undergraduate Libraries*. 15:3, 378-397. <http://www.tandfonline.com/page/termsand-conditions> adresinden elde edildi.
- Okuyan, H.Y. Gedikoğlu, Y.G. (2011). Öğretmenlerce üretilen yazılı özet metinlerin niteliksel özellikleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2), 1007-1020. <http://jssarchive.gantep.edu.tr/index.php/sbd/article/viewFile/431/294> adresinden elde edildi.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim. kuramdan uygulamaya*. (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tarabasso, T., Bouchard, E. (2002). *Teaching readers how to comprehend text strategically. In comprehension instruction research-based best practices*. C., Block and M., Pressley (Editors). New York: The Guilford Press.
- Tok, Ş. , Beyazıt, N. (2007). İlköğretim 3. sınıf Türkçe dersinde özetleme ve not alma stratejilerinin okuduğunu anlama ve kalıcılık üzerindeki etkileri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 28,113-122.
- Williams, A., R. (2007). *The effects of summarization instruction on the comprehension and metacognitive abilities of sixth grade students in a title I middle school*. Ph.D. Thesis. University of Alabama, Alabama.
- Yurdugül, H. (2005,Eylül). *Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması*. Sözlü bildiri, XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.